مسئولیت متن و شکل بدوش نویسندهٔ مضمون میباشد، عقیدهٔ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد

پوهاند محمد بشیر دودیال
۲۰۱۹/۰۴/۲۵

مطبوعات، نوی فکری او د ټولنې معنوی شتمنې

د ثور پینځمه؛ په افغانستان کې د مطبوعاتو د ورځې په مناسبت:

لنډیز (Abstract)

مطبوعات، د اذهانو تنویر، فکري تولید ، د هنرمندانو ایجادیات، نوښتګر تخلیقات او د پوهانو او استادانو علمی آثار یا د پوهی صنعت هغه ارزښتمن آثار دی چی هغه له ذهني حالت څخه عیني حالت ته رااوښتی وی. د پوهنتونونو، څیړنیزو واحدونو، علمی مراکزو او د لابراتوارونو اختراعات او کشفیات اوصنعت هغه بشریت ته ګټور ، ابتکاري او خپل ارزښت لرونکي ملکیتونه دي چې د قانوني حمایې وړ او د آزادی په لرلو سره را منځته کیږي. دغه ډول آثار د تفکر او نوښت محصول وی. د هنرمندانو بکر ایجادیات او نوښتګرانه علمی تخلیقی صنعت ، فکري تولید او پوهنیز آثار د اوږدې مودې خلاقانه تفکر ، تجربې او څیړنې په پایله کې د استقلالیت د لرلو په شرط ټولنې ته د معنوي ارزښتونو په توګه وړاندې کیږي. معمولاً دغه آثار او صنعت دوه ډولونه لري چې یو یې علمي، هنري او ادبي آثار دي چې د کتاب ، مقالې ، رسالې ، شعر او نورو په شکل عرضه کیږي او بل یې صنعتي او تجارتي ملکیتونه دي لکه فرمولونه، لابراتوار ، تجربوي فارم، طرح او موډلونه . علمي – فکری او اکاډمیک استقلالیت ذهنی مشغولا، تجربې اومتفکرانه ریاضت ته دا هڅوونکی زمینه برابروي چې دغه ډول ابداعات، اختراعات، تألیفات او معنوي ارزشونه لازیات کړي او پراختیا ورکړي. ددی ټولو په رامنځته کولو کی تفکر او نوښت یا خلاقانه هڅی لومړنی شرط بلل کیږی.

سریزه (Introduction)

له نیکه مرغه له اتلسو کلونو را هیسې په هیواد کې مطبوعاتو، دچاپ صنعت، د مجلو او اخبارونو نشر او د درسی کتابونو خپرولو ته توجه شوې ده. دا سمه ده چې یوشمیر چاپي آثار مو معیاری نه وو، یو شمیر نور د تعصب او افتراق په مرض اخته وو، خو بالعموم د تیرو ۱۸کلونو نشراتو زموږ دځوان نسل اذهان تر ډیره روښانه کړل. د دغو کلونو په مطبوعاتو کې له وطن سره مینه، ملی یووالی ته پاملرنه او اخلاقی جوهر او د عالی انسانی سجایاوو روزنې ته کمه توجه وشوه، خو خبرتیایی اړخ یې قوی و. له بلې خوا د دغو مطبوعاتو له برکته ځوانان د نړۍ له نویو پرمختګونو څخه خبر شول. له دې سره یو ځای ځوانان وهڅیدل او ګوتې یې قلم ته وروړې، لیکلو ته یې پام وکړ او علمی هڅی ګړندۍ شوی دی. یو شمیر نوښتګر ځوانان په انترنیتی پاڼو، چاپی رسنیو، راډیوګانو او نورو عامه رسنیو کی نوی فکرونه بیانوی، چی په هیواد کی د ویښتیا او مثبت بدلون نښه بلل کیدای شی. د دوی په هڅو او هاند مدنی خوځښت ګړندی شو. په دی لړ کې ګڼ شمېر کنفرانسونه او سیمینارونه دایر شول او خپرونی را میدان ته شوی، چې په هغو کې با تجربه استادانو ډیرې غوره مقالې درلودلې . یوه موضوع چې د خلاقیت او نوی فکر لپاره ضروري ده هغه د تفکر استقلالیت او دکیفیت ښه والی دی . دغه استقلالیت باید له تشکیلاتي پلوه ، له مادي پلوه او له علمي پلوه موجود وي . په ټولنو کې استقلالیت د هغوی د صنعت ، پوهې او معنوي شتمني د ودې ، غنا او کیفي بهبود لامل کیږي . له بلی خوا باید دغه نوښتونه، فکری تولید او نظریات په ټولنه کی خپاره شی. د دی تر څنګ به ډیره غوره وی چی کشفیاتو، اختراعاتو، فکری تولید، هنری ایجادیاتو او تخلیق ته مادی او معنوی هڅونه او مادی ملاتړ موجود وی. د دی ډول نویو فکرونو په پراخه کچه خپریدل او هڅول او د هغو مادی او معنوی ملاتړ په ټولنه کی د ترقی، کیفی او کمی تحول او فرهنګی تعالی ستن او قوت دی. له نیکه دولت تیرو ۱۸ کلونو کې دغې موخې ته لار هواره کړې وه، خو د دې بالمقابل مغرضو ګاونډیو پرله پسې، په تیره بیا له پنځو کلونو را دی خوا خپل ټول زور وواهه چی ښوونځي وسوځوي، ځوانان له تعلیم څخه محروم، تیاره او خرافات خپاره او د جنګ لمبې نورې هم پراخه

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

کړي. نیابتي جګړه مارانو او د هغوی ملاتړو د افغانستان د اسلامی جمهوریت د ولسمشر د سولې هڅو ته راز راز ستونزې پیدا کړی، د افغانستان د راتلونکی لپاره یی د دولت ډیرې عالی برنامې له خنډونو سره مخامخ کړي، خو ولسمشر د خپلې پیاوړی حوصلې او اکاډمیک عالی او لوړ ظرفیت له مخې ځوانانو ته جرأت ورکړ، دوی ته یې موقع برابره کړه او د دوی طرحو ته یې غوږ ونیو، اوس دا دی ځوان کول د هیواد د راتلونکی لپاره خپل عالی افکار بیانوی . موږ هیله لرو چې زموږ ځوانان د فکری مالکیت لرونکی شي او د ثور له پنځمې وروسته د مطبوعاتو ورځې په ویاړ په دغې موضوع فکر او بشپړه یوه اوني ور باندې بحث وکړو.

ډیر پخوا د فکري او علمي – فرهنګي آثارو خپرول ډیر محدود و او پخوا وختونو کې د هغو ایجادوونکو او مؤلفینو له خپلو آثارو څخه د کومې مادي ګټې هیله نه لرله . په هغو وختونو کې د هغو کوم قانوني ملاتړ هم نه و موجود او چا د *Intellectual property* یعني معنوي شتمني او *Intellectual property rights* په نوم څه نه پیژندل، خو نن ورځ د هغو قانوني ملاتړ کیږي او دا تول د اکاډمیکو مقرراتو، لوایحو او طرزالعملونو په اساس رامنځته شوي دي، بازار لري، مالکیت (مال) ګڼل کیږي، لږ وخت کې نورو هېوادونو ته خپریږي او د بشریت په خدمت کې واقع کیږي . په پرمختللو هېوادونو کې پوهنتونونه ، د ځوانانو ټولنې، مدنی بنسټونه، څیړنیز مراکز، تحقیقاتی ستیشنونه او لابراتوارونه په بشپړ ډول موّلد دي، نو ځکه *(Product)* لري او آن دا چې دغو تولیداتو او محصولاتو د خپل تخصص کېدو له امله د خپل خاوند (پنځوونکی) د معیشت منبع جوړه کړې ده، نو ځکه ډیره ضروري ده چې مونږ هم بحث ورباندې وکړو .

فکري مالکیت

د متفکرو او تخصص لرونکو افرادو هغه ایجادیات ، د کار حاصل او تخلیقات دي چې د خپلې کسبي پوهې، څېړنې او خلاقانه تفکر په اثر یې رامنځته کړی وي، فکری مالکیت دی، چې دوه ډولونه لري :

الف) هنري، علمي او ادبي آثار لکه کتاب، مقالې، رسالې شعر او نور.

ب) صنعتي او تجارتي مالکیت لکه فرمولونه، لابراتوار، تجربوي فارم، طرح موډلونه او نور.
ددغو فکری ملیکتونو خاوند د خپلو اثارو د ملکیت حق لری، چې دی ته (copy right) ویل کیږی.

له دې امله چې دغه ډول پوهه او صنعت ته ضرورت دی او د بشري ژوند په ګټه دی ، نو ځکه یې مالک او ایجادګر ته یو شمېر حقوق ورکړل شوي دي لکه د طبع او نشر حق، بل چاته یې د تفویض کولو حق او داسې نور، نو له دې امله چې **حق** هغه اقتدار دی چې قانون یې وګړو ته وربښي نو ځکه یو څوک کولای شي چې ابداع او ایجاد وکړي ، دا ځکه چې علمي ازادی د حق اساسي رکن دی.

له دې امله د علمي، ادبي، هنري، صنعتي او نورو ابداعاتو ایجاد د هغو د منل شویو اخلاقو په رعایت سره د بشري ټولنې په ګټه دی، نو ځکه ورته استقلالیت قایل شوی او ازادی یې هڅول کیږي.

په افغانستان کې د دی یوه ډیره غوره بیلګه دتیری لمریزی پیړۍ له ځلوینتمو کلونو د شپیتمو کلونوتر پای پوری د نوی فکر دتشویقولو، د هنری او ادبی اثارو لپاره د جوایزو ورکول، د ځوانانو، روڼاندو، هنرمندانو اولیکوالو اوشاعرانو د ټولنو او انجمنونو جوړول وو.

باید یادونه وشي چې په نړیواله کچه له ۱۸۸۴ م . کال راهیسې د علمي آثارو د ملاتړ لپاره هڅې رواني او دهغو د استقلالیت پیژندنه د مدني ارزښتونو په توګه په پام کې نیول شوی ده . د بیلګې په توګه د برن کنوانسیون ، د استهکلم کنوانسیون او د پاریس کنوانسیون. البته د دغه حق او معنوي صنعت په هکله په ۱۸۹۶ م. کې په پاریس کې، ۱۹۰۸ م کې په برلین کې ، په ۱۹۱۴ م بیا د سویس په برن ، په ۱۹۲۸ م کې په روم کې ، په ۱۹۴۸ م کې په بروکسل کې په ۱۹۶۷ م کې یو ځل بیا په استهکلم کې او په ۱۹۷۱ م کې په پاریس کې بیا ځلې ورباندې کتنې وشوې . وروسته بیا یونسکو هم دغه استقلالیت او معنوي حقوق ومنل او ملاتړ یې وکړ ، خو ډیره مهمه خبره د مادي اړخ په پرتله د هغو معنوي ارزښت دی . په یوه ټولنه کې هغه استعدادونه او کادرونه چې علمي – هنري او ادبي ، صنعتي ، تجارتي، طبي او نور ارزښتونه رامنځته کوي د *Scientific Elites* یا علمي نخبګانو په نوم نومول شوي دي. دوی هغه بې تبعیضه د فکري خلاق ثمر لرونکی خلک دي چې د کار ، کسب ، سیاست او اداري د نخبه ګانو په پرتله یې د خدمت او فعالیت ارزښت اوچت دی او معمولاً د نوی فکر خپروونکی ګڼل کیږی، چې د دوی د تولید او خلاقیت آثار د ټولنو د نن او سبا ورځې په نیکمرغي کې ټاکونکی رول لري . په دی وروستیو کی موږ د اوږدی مودی جګړی له امله د دغه ډول نخبه ګانو له کمښت سره مخامخ شوی یو او یا هم دوی په کاري چاپیر یال کې له ستونزو سره مخامخ دي او که ډیر لږ شته هم په لازم دریځ کې نه دي ، حال دا چې په نخبه سالاري *Elitism* کې د علم ،

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راالیرلو مخکې په ځیر و لولئ

پوهي، اداري، سياست اقتصاد او نورو ګټورو برخو معنوي کادرونه او د نوی فکر لرونکی او مستعدو دماغونو لرونکو دريغ او چت وي . په نخبه سالاری نظامونو کي د دغې خلاقانه او علمي څواک آزادي او حقوق ډير اوچت، خوندي او ډاډمن دی او استقلاليت يې تأمين دی . يونسکو د مؤلف او څيرونکی حق او آزادي څه د مربوطه هېواد د ملي حقونو له مخي او څه هم د نړيوالو کنوانسيونونو د پريکړو له مخي يو طبيعي حق او استقلاليت بولي چي دغه طبيعي حق مجازه او مشروع آزادي لري او مؤلف ، دانشمند او مخترع د هغه د امتياز لرونکی کيږي چي قانون ورته ټاکلی دی. دغه امتيازات د نورو ساحاتو مثلاً د کارګر يا بل چا په پرتله توپير لري او هغه دا دی چي دوی د مادي او معنوي امتياز حقونو له ترکيب څخه برخمن دي .

د مؤلف ، ليکوال او څيرونکي مالي حق يوازې د مؤلف د لګښتونو او زيار ګاللو جبران کول نه دي، بلکي د علم ، پوهي او فرهنګ د لا زياتي پرمختيا لپاره د لاری هوارول دي. چي دغه دريغ نور هم د آزادي او استقلاليت لرلو په معنا تعبير کيږي . له بلي خوا د پوهانو له شخصيت سره د دوی تأليفات ټينګي اړيکي لري . د هغو روابطو د شتون له امله د دوی د کار حقوق يوه بله جداګانه بڼه غوره کوي، دا ځکه چي پورته ذکر شوي اړيکي د دې مانع ګرځي چي د مؤلف او عالم د حقوقو په هکله مقررات د کار له حقوقو سره توپير لرونکي شي . د فرانسي د نامتو پروفيسور هانري ديبا په نظر دغه عامل هم د دې لامل کيږي چي دانشمند او عالم هم د خپل وخت ، د خپل پوهنيز اثر او دخپلو ابداعاتو په هکله د آزادي احساس وکړي.

د استادانو، ليکوالو، مؤلفينو، مخترعانو او د فرمولونو د استخراج کوونکو علمي آثار او پنځوني هغه وخت د قانوني حمايي او ملاتړ وړ ګرځي چي له له ذهني حالت څخه عيني حالت ته واوړي او ابتکاري اصيل او بشريت ته ګټور وي او دا ډول آثار د بيې لرونکي وي.

تصنيف، تأليف، ترجمه او تخليص په ټولنه کي د پوهي د خپرولو او بشريت ته د معنوي خدمت مهم وسايل دي . همدارنګه اختراعات دبشريت د ژوند د ستونزو د حل لپاره د نويو لارو موندل دي . دا دتکنالوژي په برخه کي د پوهانو د مفکوري عملي لاره ده. دا د پرمختللو تکنيکي مفکورو له لاري د طبيعت د قانون تر استفادي لاندي راوستل دي چي په اختراع کي فني او تخنيکي اړخ مهم دی . په قوانينو کي د حق الاختراع تسجيل کېدل دي او د مخترع هڅونه او مالي ملاتړ په خپله د پوهنتونونو او علمي مرکزونو هڅونه ده تر څو دوی په آزادانه توګه په دې لاره کي لازياتي هلي ځلي وکړي.

آيا د صنعت او پوهي بازار د کوم ډول استقلاليت پايله ده؟ د علمي صنعت ، پوهنيزو او اکاډميکو آزاديو ډول او فرهنګي او معنوي حقوقی آزادي په مدني آزاديو کي شمېرل کيږي ، چي دا په خپله او چت ارزښت لري چي د يوې ديموکراتيکي ټولني د خوځنده ژوند يوه برخه ده . له نېکه مرغه د علمي او اکاډميکو آثارو د رامنځته کېدو آزادي د رنسانس له دوري څخه راوروسته تقريباً په هر ډول سياسي نظامونو کي وه ، آن دا چي تر ټولو دکتاتورو نظامونو چي هلته سياسي آزادي ته اجازه نه وه ، هم ورته اجازه ورکړشو ی وه . دا شرط نه ده چي هر فکري توليد دې په بشپړه توګه نوی وي ، دا ځکه چي هر فکري توليد خامخا له پخوانيو علمي ميراثونو سره تړاو لري ، يعني نوښت يکي نسبي بڼه لري . موږ به دلته د دغی پراخې موضوع د نورو اړخونو په پرتله د نوی فکر او فکری توليد برخې باندی تمرکز وکړو:

فکري توليد دوه ځانګړتياوي لري:

۱. د خپل پنځګر، مؤلف او خاوند له شخصيت سره تړلتيا لري (يعني د ونې يا بوټي د هغې مېوې په شان نه دی چي کله له ونې څخه را جلا شي، بيا نو د خپل ښاخ او بوټي سره هيڅ رابطه ونلري) . دغه آثار د خپل پنځوونکی د علمي شخصيت يو هېنداره ده .

۲. د فکري توليد رېښه معنوي ده ، اما د مستقل وجود بڼه غوره کوي ، يعني دا د پوهانو او دانشمندانو د تفکر، تجربي او څېړني هغه لاسته راوړنه ده چي په پای کي صوري بڼه مومي او په فزيکي توليد اوړي لکه کتاب ، تخنيکي وسايل، درمل، ماشين، ډيزاينونه او نور. له فقهي پلوه دغه ډول محصولات او فکري توليدات د ماليت بڼه لري او دعين او مال په توګه يې ګټه مشروع ده . په پرمختللو هېوادونو کي د اختراع ، علمي صنعت او معنوي ارزښتونو د ملاتړ قوانين شته او د آثارو د ثبت ، د کتابونو د چاپ او تکثير او اختراع او د علايمو لپاره طرزالعملونه لري.

د بيلابيلو ټولنو او هيوادونو د صنعت او پوهي په پراختيا او د هېوادونو تر منځ د هغو د تبادلي په برخه کي د يونسکو سازمان ځانګړی دريغ لري، دا نه يوازې پرمختللو هېوادو کي، بلکي د آسيا، افريقا او لاتيني امريکا د هېوادونو علمي مرکزونو ته يې هم پاملرنه کړې ده چي افغانستان يې په ۱۹۴۸ م کال کي غړيتوب ترلاسه کړی دی، علمي

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزې بنې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له رااليرلو مخکي په ځير و لولئ

ځېرنو ښودلي ده چې تر اوسه پورې په سلو کې ۹۵ د پوهې او صنعت بازار د نړۍ په سلو کې ۳۰ هېوادونو پورې اړه لري ، حال دا چې وروسته پاتې هېوادونه په دې برخه کې لږ ونډه لري. پرمختللي صنعتي هېوادونه لکه د امریکې متحده آيالات ، انګلستان ، روسیه ، جاپان ، او یو شمېر نور د خپلې ملي بودجې په سلو کې ۶۰ ځخه زیاته برخه علمي څېړني او دصنعت او پوهې تولید ته وقف کوي ، حال دا چې زمونږ په شان وروسته پاتې هېوادونه دې برخه کې له بشپړې بېوزلی سره مخامخ دي.

له نېکه مرغه مونږ اوسنی حالت کی ، په دې برخه کې کوم سانسور او ممانعت سره نه یو مخامخ، اما باید صادقانه اعتراف وشي چې ځیني وخت د ذات البیني تضادونو ، شخصي کیني او نورو لاملونو له کبله ځینی وخت مثبت نوی او رغنده فکر، مترقی طرحې او یا هم علمی مفید تصنیف ځینو ستونزو سره مخامخ کیږي او د تشویق پرځای خندونه ورته جوړیږي. حال دا چې دا ډول عمل زموږ په نوی فکر او معنوی تولیدی پروسه باندی بده اغېزه کوي.

نتیجه:

فکري او علمي ايجاديات د ټولني د نیکمرغي او دیوه ملت معنوي غنا ښکاره کوي . نوی فکر له تیارو او ناپوهی، تعصب، افراطیت، تاو- تریخوالی ، فتالیزم او تحجر سره نه پخلا کیدونکی، خو د انسانیت په خدمت کی دی او د ټولنی د ترقی او تعالی متضمن دی. د نن ورځي اقتصادي ، اجتماعي ترقیات په علمي ډګر کې د استقلالیت او د هغو د هڅوني له امله دي. له نېکه مرغه مونږ دغه مسئله اوس د خپل کار په اجندا شامله کړې ده . د نوی فکر نوی پیل شوی هڅې او د ویښتابه د پراو یو شمیر نښې چې نوی را څرګندی شوی دی، ددی ادعا ثابتوونکی دی.

وړاندیزونه:

۱. لکه چې وویل شول مونږ ټولنیزی ترقی او پرمختګ ته اړتیا ، باید د صنعت او پوهې د بازار لپاره خپل وخت او انرژي وقف کړو له بلې خوا تمه کیږي چې د ورځنی فعالیت ترڅنګ باید یوه کافي اندازه وخت د دې موخي لپاره وټاکل شي .

۲. د علم سالاری د پیاوړتیا لپاره هلې ځلې زمونږ وجیبه ده .

۳. د معنوی ایجادیاتو او د علم او پوهی د صنعت امتیازات د کار له نورو برخو سره توپیر لري ، نباید له دغه امتیاز ځخه ناوړه استفاده وشي ، د دی پرځای د نوښتګر تفکر تخویف، تهدید، د هغه د انرژی او وخت تحدید او داسی نور منفی علایم باید محو شی.

۴. مونږ په دې برخه کې ډېر غوره تجارب او تجربه لرونکی استادان لرو ځوانانو ته پکار ده چې د هغو درناوی وکړي او دهعوی له تجاربو ګټه واخلی او خپل تجارب روباندی بدای کړي .

۵. د مثبت، رغوونکی، خلاق او د انسان په خدمت کی د نوی فکر هڅونه د ی د اړونده مراجعو لومړی مسولیت وګڼل شی.

۶. ډېره ضروری ده چې منحرف، ملی وفاق ته زیان اړوونکی، ډېردیو د ګټو ساتونکی او مبتذل نشرات اومطبوعات ډېر ژر اصلاح او مخنیوی یې وکړ،

۷.د کاپی رایت د حق درناوی دی وشی، د تقلید مخنیوی او د نوښت هڅونه ، نوی فکر ته لاره هواروی، دی ټکی ته د ټولو پاملرنه حتمی ده.

۸.ځوانان باید مطبوعاتو کې ګډون او مطالعی ته وهڅول شی.

۹.دمطبوعاتو پلوشي باید له ښارونو ځخه تر کليو پورې خپرې شی او کلیوالی لرې پرتې سیمې د مطبوعاتو په مرسته د جګړې مارو، تیاره افکارو، جهالت او نفاق له وحشت ځخه وژغورل شي.

پای

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ